

Het Zweedse werkwoord *låta* ‘laten’ in vogelvlucht van de middeleeuwen tot nu*

Gudrun Rawoens

Universiteit Gent

1. Inleiding

De doelstelling van dit onderzoek is de syntactische en semantische kenmerken van het Zweedse werkwoord *låta* ‘laten’ te belichten vanuit synchroon en diachroon oogpunt.

In het hedendaags Zweeds komt *låta* hoofdzakelijk voor als hulpwerkwoord in constructies met een infinitiefzin zoals in (1), terwijl het als hoofdwerkwoord, gevolgd door een nominale constituent, in onbruik is geraakt, op een aantal vaste uitdrukkingen na, zoals in (2).¹

- (1) *En närmare 50-årig man låter en 21-åring köra bilen*
een bijna 50-jarige man laat een 21-jarige rijden auto-DEF
eftersom han inte är nykter.
omdat hij niet is nuchter
‘Een man van bijna 50 jaar laat een 21-jarige met zijn auto rijden omdat hij niet nuchter is.’ (Press95)
- (2) *I samma ögonblick kom Tor farande och den väldige*
in zelfde ogenblik kwam Tor aansnellend en de enorme
Mörkkurkalve blev så rädd att han lät sitt vatten.
Mörkkurkalve werd zo bang dat hij liet zijn water
‘Op hetzelfde ogenblik kwam Thor aangesneld en de enorme Mörkkurkalve werd zo bang dat hij zijn water liet.’
(www.ginnungagap.info)

2 Gudrun Rawoens

Dit gegeven roept een aantal vragen op met betrekking tot de syntactische ontwikkeling van het werkwoord door de tijd heen, alsook over de semantische veranderingen die daarmee gepaard gaan.

Alvorens de diachrone ontwikkeling van *låta* te belichten, wordt stilgestaan bij een aantal algemene kenmerken van het werkwoord in het hedendaags Zweeds. Daar waar *låta* voorkomt in constructies met een infinitiefcomplement, kan het zowel een causatieve als een permissieve betekenis uitdrukken. In het eerste gedeelte van dit artikel worden een aantal criteria genoemd die aangewend kunnen worden bij het aflijnen van de betekenissen bij *låta* in het hedendaags Zweeds en die eveneens gehanteerd kunnen worden in het historische luik van de studie.

In het tweede gedeelte van het artikel wordt het werkwoord *låta* diachroon benaderd. De doelstelling is enerzijds de ontwikkeling van de causatieve en permissieve betekenissen in kaart te brengen, en anderzijds de ontwikkeling van het hulpwerkwoord *låta* en de verhouding tot het hoofdwerkwoord *låta* door de tijd heen te belichten.

Tot slot wordt er ook nagegaan of de semantische en syntactische kenmerken van het hedendaagse werkwoord *låta* het resultaat zijn van een grammaticalisatieproces (Lehmann 1995, Hopper & Traugott 2003 [1993]). Er wordt aan de hand van de parameters van Heine (1993: 54 e.v.) nagegaan welke typische veranderingen (zogenaamde ‘shifts’) het werkwoord heeft ondergaan.

2. *Låta* vanuit synchroon oogpunt

Zoals aangegeven komt het werkwoord *låta* in het hedendaags Zweeds voornamelijk voor in constructies met *låta* + infinitiefzin. In deze context wordt het doorgaans omschreven als een atypisch hulpwerkwoord (Enberg 1836: 153, SAG II: 536, III: 574, Rawoens 2008: 159 e.v.) omdat de kenmerken ervan niet overeenkomen met die van een prototypisch hulpwerkwoord (zoals gedefinieerd in Heine 1993). Ook al vertoont het kenmerken die eigen zijn aan hulpwerkwoorden (bvb. de combineerbaarheid met een infinitiefzin), toch heeft *låta* een aantal eigenschappen gemeen met een reeks andere werkwoorden, zoals inchoatieve werkwoorden (Bylin 2013 ; de combineerbaarheid met een nominaal of infinitiefcomplement) en accusatief-met-infinitief constructies (Lundin 2003 ; het feit dat het object, indien het een persoonlijk voornaamwoord betreft, de accusatiefvorm aanneemt en dat het infinitiefcomplement niet vervangen kan worden door *det* ‘het’). Hieruit kan worden afgeleid dat het werkwoord als een semi-hulpwerkwoord bestempeld kan worden.

Als hoofdwkwoord komt *låta* in het hedendaags Zweeds slechts weinig voor, o.m. in een gering aantal vaste uitdrukkingen zoals *låta åder* ‘aderlaten’ of als deel van archaische scheidbare werkwoorden zoals *låta fri* ‘vrijlaten’ (SAOB).

Als werkwoord met eigenschappen van een hulpwerkwoord, d.w.z. in constructies met een infinitiefcomplement, kan het twee betekenissen hebben, een permissieve of een causatieve. De volgende twee voorbeelden uit de Zweedse grammatica SAG illustreren twee duidelijke gevallen van deze betekenissen. In (3) is *låta* permissief aangezien het onderwerp *han* ‘hij’ de toelating geeft aan het object *Per* om met de auto te rijden.

- (3) *Han lät Per köra bilen.*
hij liet Per rijden auto-DEF
‘Hij liet Per met de auto rijden.’ (SAG III: 578)

De zin in (4) heeft een onmiskenbaar causatieve betekenis omdat het onderwerp *Amelia* de secretaresse de opdracht geeft om cadeautjes te kopen.

- (4) *Amelia lät alltid någon sekreterare köpa födelsedagspresent*
Amelia liet altijd een secretaresse kopen verjaardagscadeautjes
till hennes man.
voor haar man
‘Amelia liet steeds een secretaresse verjaardagscadeautjes voor haar man kopen.’ (SAG III:578)

De ontwikkeling van deze betekenissen door de eeuwen heen wordt later in dit artikel verder belicht, maar hier wordt nog even stilgestaan bij de situatie in het hedendaags Zweeds.

Onderzoekers die zich gebogen hebben over de overeenkomstige werkwoorden in andere Germaanse talen, trekken meestal geen duidelijke lijn tussen deze twee semantische categorieën. Verhagen (1994) en Verhagen & Kemmer (1997) bijvoorbeeld beschrijven de verhouding tussen de causatieve en de permissieve betekenissen van het Nederlandse werkwoord *laten* als inclusief. Dit wil zeggen dat permissiviteit als een subcategorie van causativiteit beschouwd wordt (zie ook Shibatani 1975: 48 en Talmy 2001: 409).

Een gering aantal andere onderzoekers, (Dik 1980: 76 e.v., Egan 2008, Rawoens 2008, Rawoens & Egan 2013), menen echter dat de causatieve en de permissieve betekenissen van *laten* wel als aparte betekenisgroepen beschouwd kunnen worden. In feite gaat het daarbij om een continuüm waarbij gevallen met een duidelijk causatieve betekenis aan het ene uiteinde gesitueerd worden en gevallen met een eenduidig permissieve betekenis aan het andere. Daar tussenin

4 Gudrun Rawoens

worden gevallen aangetroffen die kenmerken van beide groepen vertonen. In deze centrale regio zijn met andere woorden een aantal gevallen moeilijk te definiëren, hoewel ook daar toch meestal een van de betekenissen dominant aanwezig is.

De redenering dat een tweedeling mogelijk is, wordt ook gevolgd in de huidige studie. Hier worden beide betekenissen als afzonderlijke categorieën beschouwd die afgeijnd kunnen worden aan de hand van een aantal syntactische en semantische criteria (Rawoens 2008: 146 e.v., Rawoens 2013, Rawoens & Egan 2013). Deze criteria worden hier beknopt toegelicht omdat ze ook gebruikt worden in het diachrone luik van de studie.

Een syntactisch criterium dat de causatieve betekenis van de permissieve onderscheidt heeft te maken met de mogelijkheid om het syntactisch object van *låta* weg te laten. Indien dit object, dat tegelijk semantisch onderwerp is van de infinitief, een persoon of een groep personen aangeeft en indien het weggelaten kan worden in zinnen waar de infinitief transitief is, dan kan de zin enkel geïnterpreteerd worden als causatief (SAG III: 578). Hiervan wordt een voorbeeld gegeven in (5) waar niet nader te bepalen is wie de opdracht voor het ontwerp toegekend kreeg.

- (5) *Irländaren Andy White har låtit designa sitt omslag så*
Ier-DEF Andy White heeft laten ontwerpen zijn kaft zo
att det är intill förväxling likt det som pryder
dat het is bijna inwisseling gelijk die die siert
'Anoder side of Bob Dylan', vilket förstås är ett
'Anoder side of Bob Dylan', wat natuurlijk is een
sätt att signalera avsikter.
manier te signaleren bedoelingen
'De Ier Andy White heeft zijn kaft laten ontwerpen zodat deze, op een paar onopvallende details na, gelijk is aan die van 'Anoder side of Bob Dylan', wat uiteraard een manier is om zijn mening te uiten.' (DN1987)

Een tweede criterium heeft betrekking op het lexicale aspect (aktionsart) van de infinitief. In permissieve constructies kunnen alle mogelijke aktionsarten in het complement voorkomen. In causatieve constructies echter kan State in principe niet voorkomen omwille van semantische incompatibiliteit (Dik 1980: 76). Indien de infinitief State uitdrukt, zoals *stå kvar* '(blijven) staan' in (6) is in feite enkel de permissieve interpretatie van *låta* mogelijk.

- (6) *Denna sommar rengjorde jag ofta Duponts bur på*
die zomer poetste ik geregeld Duponts kooi op

terrassen och lät den sedan stå kvar under
terras-DEF en liet die dan staan steeds tijdens

siestatimmarna.
siësta-uurtjes-DEF

'Die zomer maakte ik geregeld Duponts kooi op het terras schoon en liet deze dan tijdens de siësta-uurtjes staan.' (Press95)

De semantische criteria hebben in grote mate te maken met wisselende gradaties van controle en autonomie van het onderwerp. De interpretatie dat het onderwerp niets onderneemt om een bepaald verloop van gebeurtenissen te verhinderen kan toegepast worden op permissieve constructies zoals in (7) waar *regimen* 'het regime' de situatie laat voortbestaan zoals deze is zonder daar iets aan te veranderen en dus een eerder passieve houding aanneemt.

(7) *Regimen satsade på ett säkrare kort och lät den*
regime-DEF zette in op zekerdere kaart en liet het
nuvarande regeringschefen Mirko Marjanovic fortsätta.
huidige staatshoofd-DEF Mirko Marjanovic doorgaan

'Het regime nam het zekere voor het onzekere en liet het huidige staatshoofd Mirko Marjanovic doorgaan.' (Press98)

Dit verschilt van constructies met een causatieve interpretatie waarbij het onderwerp de initiatiefnemer is. Het verloop van gebeurtenissen wordt in dergelijke gevallen door het onderwerp in gang gezet, zoals in (8) waar *många* 'velen' het initiatief nemen tot de gebeurtenis die in het complement wordt beschreven, namelijk dat de brochure weggegooid wordt.

(8) *Det är inte otroligt att många lätit den*
het is niet onwaarschijnlijk dat velen gelaten deze
gå i soporna tillsammans med all direktreklam.
gaan in vuilnisbak samen met alle reclame

'Het is niet onwaarschijnlijk dat velen deze [=een brochure] in de vuilnisbak hebben laten belanden samen met alle andere reclame.' (Press95)

Uit een studie van *låta* in het hedendaags Zweeds o.b.v. corpusdata uit Språkbanken 'de Zweeds taaldatabank' is gebleken dat de causatieve en permissieve betekenissen ongeveer gelijk verdeeld zijn (Rawoens 2008). Zoals hierboven aangegeven, worden deze criteria ook aangewend in het hieronder beschreven diachrone luik.

3. *Låta* vanuit diachroon oogpunt

In dit luik van de studie wordt het werkwoord *låta* vanuit diachroon oogpunt belicht. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een verzameling teksten van de 13de tot de 19de eeuw. De teksten van de 13de tot de 16de eeuw komen uit *Fornsvenska Textbanken* ‘De tekstdatabank van Oudzweeds’ (Delsing 2002), terwijl de teksten uit de latere eeuwen uit *Project Runeberg* gehaald werden. Beide corpora zijn vrij toegankelijk via het internet. Er werd naar gestreefd om ongeveer 50 000 woorden per eeuw in te zamelen.

Titel	Jaartal	Aantal woorden
13de eeuw		63 000
<i>Äldre Västgötalagen</i>	± 1220	15 026
<i>Östgötalagen</i>	± 1280	47 974
14de eeuw		57 776
<i>Konungastyrelsen</i>	± 1330	21 600
<i>Fornsvenska Legendariet</i>	1276-1308	36 176
15de eeuw		56 545
<i>Kristoffers Landslag</i>	1442	56 545
16de eeuw		51 944
<i>Peder Swarts Krönika</i>	± 1560	51 944
17de eeuw		57 899
<i>Een kort beskrifning uppå trenne resor och peregrinationer, samt konungariket Japan</i>	1667	57 899
18de eeuw		48 150
<i>Kort berättelse af de märkwärdigste saker som för de främmande äre at besee och förnimma uti Upsala stad och näst om gränsande orter. Utur de förnämste swänske antiquarier sammandragen. Med där til nödtorfflige figurer samt särskilt: en relation om sidste branden.</i>	1704	32 083
<i>Tal, om methoden uti naturkunnigheten, hållit uti kongl. vetenskaps academiens rum på riddarehuset, då Thamiska föreläsningarna öfver experimental physiken börjades därstädes d. 18 oct. 1759</i>	1760	8 127
<i>En utförlig Relation Om den Grufweliga Eldswåda och Skada, som sig tildrog med Upsala Stad den 16 Maji åhr 1702</i>	1703	7 940
19de eeuw		70 574
<i>Jernvägs-skola</i>	1857	70 574

Tabel (1). Corpusoverzicht

De doelstelling van dit luik van de studie is tweeledig. Enerzijds wordt beoogd om de ontwikkeling van *låta* als hoofdwkwoord en als hulpwerkwoord in kaart te brengen, anderzijds om de ontwikkeling van de betekenissen van *låta* als hulpwerkwoord, met name de causatieve en permissieve, te belichten.

3.1. *De causatieve en permissieve betekenissen van låta*

De aandacht gaat eerst naar het tweede genoemde punt omdat dit meteen aansluit bij de hogerop beschreven semantische eigenschappen van *låta* in het hedendaags Zweeds.

In onderzoek van de afgelopen decennia (o.m. Baron 1974: 337–338, Verhagen 1994: 269) betreffende equivalente werkwoorden in andere Germaanse talen, zoals het Engelse *let*, het Duitse *lassen* en het Nederlandse *laten*, wordt de traditionele opvatting verworpen dat de permissieve betekenis de oorspronkelijke is en dat de causatieve hieruit ontstaan is.

Verhagen (1994: 269) zet zijn bewering kracht bij door te verwijzen naar andere studies die aangetoond hebben dat beide betekenissen al sinds jaar en dag parallel bestaan. Baron (1974:337-338) verwijst dan weer naar sporen van beide betekenissen in oude Germaanse talen zoals Oudnoors en Oudengels. Zij vermeldt ook dat de causatieve en de permissieve betekenis afzonderlijk ontstaan zijn uit de Indo-Europese stam **lě-i* met de betekenis 'slaan' waaruit de betekenissen 'veroorzaken' enerzijds en 'toelaten' anderzijds zich apart ontwikkeld hebben.

	PERMISSIEF (%)		CAUSATIEF (%)	
13 ^{de} eeuw	11	(12,6) ⁴	76	(87,4)
14 ^{de} eeuw	33	(23,6)	107	(76,4)
15 ^{de} eeuw	22	(66,7)	11	(33,3)
16 ^{de} eeuw	25	(21,7)	90	(78,3)
17 ^{de} eeuw	46	(54,8)	38	(45,2)
18 ^{de} eeuw	8	(21,1)	30	(78,9)
19 ^{de} eeuw	4	(25)	12	(75)

Tabel (2). Treffers van de permissieve en causatieve betekenis bij *låta*

De ambitie van dit onderzoek kan niet zijn om hier een sluitend antwoord op te vinden, wat overigens haast onmogelijk is gezien de schaarste van geschreven bronnen uit de vroegste taalstadia. De bedoeling is veeleer om de verdeling en ontwikkeling van de causatieve respectievelijk permissieve betekenissen van het hulpwerkwoord *låta* door de eeuwen heen in kaart te brengen. Het onderscheid tussen de betekenis categorieën werd gemaakt a.h.v. de hoger vermelde syntactische en semantische criteria.³ De resultaten zijn in tabel (2) samengebracht.

8 Gudrun Rawoens

De cijfers in de tabel wijzen op een algemene toename van de permissieve betekenissen tussen de 13de en de 19de eeuw, en een evenredige afname van het aandeel causatieve betekenissen. Als de gegevens eeuw per eeuw nader bekeken worden, zal blijken dat deze tendens niet helemaal rechtlijnig is.

Het staat echter wel vast dat *lāta* in de vroegste periode, de 13de eeuw, het laagste percentage vertoont van permissieve betekenissen en het hoogste percentage van causatieve betekenissen in vergelijking met latere eeuwen. Een voorbeeld van de permissieve betekenis wordt gegeven in (9) in de constructie *læta ... liggia* ‘laat liggen’.

- (9) *Vill han lengær læta inni liggia giui örtogh*
wil hij langer laten binnen liggen geven öre [=geldstuk]
naat huaria.
nacht elke
‘Als hij het langer binnen wil laten liggen moet hij voor elke nacht een som betalen.’ (Äldre Västgötalagen, 13de eeuw)

De causatieve betekenis wordt geïllustreerd in het voorbeeld in (10), waar het onderwerp *han* ‘hij’ de initiatiefnemer is van het veroordelen dat uitgevoerd wordt door een niet nader bepaald object.

- (10) *tha skal han een thing ganga afptar latae*
dan zal hij naar rechtszitting gaan terug (en) laten
döma fridhlösæn han firi arva ok
veroordelen misdadiger hem voor erfgenamen en
æptimælændæ.
nakomelingen
‘Dan zal hij naar de rechtszitting teruggaan en hem als misdadiger veroordelen voor zijn erfgenamen en nakomelingen.’ (Äldre Västgötalagen, 13de eeuw)

Bij het bekijken van de eerste drie eeuwen in het corpusmateriaal kan er een gelijkmatige toename van de permissieve component waargenomen worden, en een evenredige afname van de causatieve betekenissen die tegen het einde van de 15de eeuw nog slechts een derde van alle gevallen vertegenwoordigen.

In de 16de eeuw echter gaan de verhoudingen er ineens anders uitzien. Er is een plotse afname van de permissieve betekenissen merkbaar, hoewel het aantal nog steeds hoger ligt dan de cijfers in de 13de eeuw. De opwaartse tendens voor de permissieve component gaat door in de daaropvolgende eeuw (17de eeuw), gevolgd door een afname in de 18de eeuw, waarna er opnieuw een stijging is in

de 19de eeuw. Een voorbeeld van een zin met een causatieve constructie van de 17de eeuw wordt gegeven in (11) met de causatieve constructie *lät han [...] vthryckia alle de Håår* ‘hij liet al hun haar uittrekken’.

- (11) *Doch [...] lät han förr än de förreeste ifrån*
 echter [...] liet hij voor dan zij reisden van
honom vthryckia alle de Håår som de kunde
 hem uittrekken al het haar dat zij konden
see och funnos på deras Lijff;
 zien en was op hun lichaam
 ‘Hij liet echter [...], alvorens zij weggingen, al hun haar uittrekken dat op hun lichaam te zien was.’ (Een kort beskrifning [...], 17de eeuw)

De zin in (12) bevat een permissieve constructie uit de 17de eeuw.

- (12) *Här är indet annat blandh Stenarna och Sanden*
 Hier is niets anders tussen de-stenen en het-zand
at finna än een stoor Myckenheet aff Skiöldpaddor
 te vinden dan een grote hoeveelheid van schildpadden
och stoora Fiskamåser/ huilka låta taga sidh
 en grote zeemeeuwen/ die lieten nemen zich
medh Händerna/ och wore indet skygga.
 met de-handen/ en waren niet schuw
 ‘Hier is niets anders tussen de stenen en het zand dan een groot aantal schildpadden en grote zeemeeuwen/ die zich met de handen lieten optillen/ en niet schuw waren.’ (Een kort beskrifning, 17de eeuw)

Samenvattend kan er gesteld worden dat het op basis van deze beperkte gegevens haast onmogelijk is om beweringen te doen over de oorsprong van de causatieve en permissieve betekenissen. Desondanks kan het niet ontkend worden dat de discrepantie tussen de twee betekenisgroepen het grootst was in de 13de eeuw met een overwicht voor de causatieve component en dat de proporties omgekeerd zijn tegen het einde van de 19de eeuw. Op basis van deze gegevens kan het aanlokkelijk zijn om te beweren dat de causatieve betekenis de oorspronkelijke was (zoals ze al voorkwamen in rune-inscripties), en niet de permissieve, maar meer onderzoek aan de hand van een groter corpus is daarvoor aangewezen.

3.2. De ontwikkeling van hoofdwerkwoord tot hulpwerkwoord

In wat volgt wordt de verhouding tussen het hoofdwerkwoord en het hulpwerkwoord *låta* door de eeuwen heen in kaart gebracht.

Ondanks de vele diachrone studies betreffende de ontwikkeling van hulpwerkwoorden in Germaanse talen, is het bereik vaak beperkt gebleven tot hulpwerkwoorden op de traditionele TAM-schaal (tijd-aspect-modaliteit) (Palmer 2001, Anderson 2006, Portner 2009). Deze studie over *lāta* kan bijdragen tot een verruiming van dit studieveld.

De oorsprong van *lāta* gaat vermoedelijk terug op de vroege stadia van de taal. Het werkwoord heeft cognaten in alle andere Germaanse talen, zoals het Deense *lade*, het Oudhoogduitse *lāzzan* (Duits *lassen*), het Nederlandse *laten*, en het IJslandse *lāta*. Hoewel de eigenlijke oorsprong van het werkwoord bij gebrek aan geschikte geschreven bronnen niet getraceerd kan worden, kan verondersteld worden dat de oorsprong van het hulpwerkwoord *lāta* niet samenvalt met de eerste bewijsplaats als hoofdwkwoord *lāta*, maar dat het hulpwerkwoord zich vermoedelijk pas later heeft ontwikkeld.

Toch komt het hulpwerkwoord *lāta* wel al voor in de vroegste ‘geschreven’ bronnen, met name in rune-inscripties waar het werkwoord in min of meer gefossiliseerde constructies wordt gebruikt, zoals in *let raisa stain* ‘liet steen oprichten’ (Wessén 1992 [1965]: 343).⁵ In dit constructietype, waar *lāta* gevolgd wordt door een infinitief zonder expliciet onderwerp, drukt het werkwoord een causatieve betekenis uit. De vraag kan worden gesteld of het gebruik van het hulpwerkwoord in die periode beperkt was tot dit type constructies. Dit is een vraag die tot op heden echter onbeantwoord blijft.

De huidige analyse van de morfosyntactische ontwikkeling van het werkwoord begint een paar eeuwen later, namelijk de eerste volwaardige Zweedse manuscripten in het begin van de 13de eeuw. De eerste stap in de analyse is het in kaart brengen van de treffers van *lāta* als hoofdwkwoord en als hulpwerkwoord vanaf dan tot aan de 19de eeuw (cf. Tabel 3).

	Hoofdwkwoord n (%)	Hulpwerkwoord n (%)
13 ^{de} eeuw	32 (26,4)	89 (73,6)
14 ^{de} eeuw	33 (18,3)	147 (81,7)
15 ^{de} eeuw	16 (30,2)	37 (69,8)
16 ^{de} eeuw	5 (3,5)	137 (96,5)
17 ^{de} eeuw	0	99 (100)
18 ^{de} eeuw	2 (4,8)	40 (95,2)
19 ^{de} eeuw	0	18 (100)
Totaal	88	567

Tabel (3). Het aantal attestaties van *lāta* als hoofdwkwoord respectievelijk hulpwerkwoord

Hieruit kunnen een aantal duidelijke tendensen worden afgeleid. Ten eerste blijken de treffers van het hulpwerkwoord *lâta* over de hele lijn te overheersen. Ten tweede is er een afname van het hoofdwerkwoord *lâta* door de eeuwen merkbaar. Dit wordt in wat volgt nader besproken.

Het is duidelijk dat het hoofdwerkwoord *lâta* een aanzienlijk aandeel van de attestaties in de 13de tot aan de 15de eeuw vertegenwoordigt, gaande van een vierde tot een derde van alle attestaties. Een voorbeeld uit de 13de eeuw van *lâta* als hoofdwerkwoord wordt gegeven in (13).

(13)[*Taker mathær thiuf sin ok thiuft mæth bindi thiuf een bak ok lede til things. mæth tua vittnismæn tha ær vittnæ een thinge. han sannæn thiuf væræ. mæth tolf mannum. af thingi gangæ.*]

thæs at sværiæ at han ær fuldær thiúr.

dit te zweren dat hij is volledige dief

thy ær han varthær lif sit lata.

daarom is hij waard leven zijn laten

‘[...] dit te zweren, dat hij een echte dief is; daarom is het goed als hij zijn leven zou laten.’ (Äldre Västgötalagen, 13de eeuw)

In de daaropvolgende eeuwen, vanaf de 16de eeuw, komt het hoofdwerkwoord slechts een aantal keren voor in het corpus: vijf treffers in de 16de eeuw, twee in de 18de eeuw en geen enkele in de 17de en 19de eeuw.

Er is duidelijk een keerpunt merkbaar tussen de 15de en 16de eeuw. Alvorens hier echter meteen besluiten uit te laten voortvloeien, moet er rekening worden gehouden met een aantal factoren. Eerst en vooral luidt het jaar 1526 het begin in van de Nieuwzweedse periode.⁶ Dit dient in het achterhoofd te worden gehouden, ook al bracht deze overgang niet meteen grote systematische veranderingen met zich mee. Ten tweede, en belangrijker, is het feit dat de corpora uit de latere eeuwen sterk verschillen van die uit de vroegere. De recentere teksten zijn namelijk uit het *Runeberg Project* gehaald, dat meer proza bevat, terwijl de oudere teksten uit de *Fornsvenska Textbanken* voornamelijk juridische teksten zijn. Tot slot dient ook rekening te worden gehouden met de beperkte omvang van het corpus, waardoor een veralgemening van de data niet zomaar gerechtvaardigd is.

4. Sporen van grammaticalisatie

Ter afronding van deze studie wordt nagegaan of het werkwoord *lâta* mede vorm heeft gekregen door een grammaticalisatieproces. Om deze vraag positief te

kunnen beantwoorden, dient te worden gezocht naar sporen die erop wijzen dat het hulpwerkwoord *låta* zich ontwikkeld heeft uit het hoofdwerkwoord *låta* volgens een patroon dat typisch het ontstaan en de ontwikkeling van hulpwerkwoorden beschrijft (cf. de parameters volgens Heine 1993).

De tekens die deze hypothese ondersteunen en die in het materiaal aangetroffen worden, hebben vooral te maken met de parameters die semantische en morfosyntactische veranderingen betreffen. Ten eerste is de frequentie van het hoofdwerkwoord door de eeuwen heen afgenomen. Een aantal van de gebruiksvormen zijn in onbruik geraakt, terwijl andere zijn blijven bestaan maar in hedendaags Zweeds archaisch zijn of beperkt zijn tot een aantal vaste uitdrukkingen. Ten tweede is de betekenis van *låta* als hulpwerkwoord vooral abstract: in constructies met een infinitiefzin draagt het werkwoord een permissieve of causatieve betekenis. Vanuit dit perspectief kan worden gesteld dat de semantiek van *låta* inderdaad gewijzigd is en dat het werkwoord zich ontwikkeld heeft van lexicaal naar meer syntactisch.

Tegelijkertijd moet er echter worden gewezen op het gebrek aan bewijs ter ondersteuning van de grammaticalisatiehypothese. Ten eerste blijkt niet uit het corpus of er ooit een periode is geweest dat het werkwoord *låta* uitsluitend als hoofdwerkwoord bestond. Ten tweede is het de vraag of de overgang van een volwaardig lexicale betekenis van het hoofdwerkwoord naar de meer abstracte betekenissen van het hulpwerkwoord als een geval van semantische vervaging kan worden gezien. Verder is het zo dat er helemaal geen sporen zijn van fonetische reductie of morfologische wijzigingen, hoewel dit geen absolute voorwaarden zijn voor grammaticalisatie.

Uitgaande van deze vaststelling kan besloten worden dat het werkwoord *låta* een beperkte vorm van grammaticalisatie heeft ondergaan aangezien de veranderingen op de eerste helft van de zogenaamde ‘grammaticalization cline’ kunnen gesitueerd worden (Hopper & Traugot 2003). Tot slot wijzen de empirische bevindingen erop dat de ontwikkeling van *låta* van hoofdwerkwoord naar hulpwerkwoord zich slechts in één richting voordoet en dat hiermee aan het principe van unidirectionaliteit wordt voldaan. Een omvangrijker corpus-onderzoek is uiteraard aangewezen om deze beweringen verder te ondersteunen.

5. Besluit

Aan de hand van corpora met Oudzweedse teksten van de 13de eeuw tot de 19de eeuw werd in deze studie een beeld geschetst van de ontwikkeling van het Zweedse werkwoord *låta* ‘laten’ door de eeuwen heen.

In het eerste luik van de studie werd stilgestaan bij de eigenschappen van het werkwoord *låta* vanuit synchroon perspectief. Terwijl het werkwoord in hedendaags Zweeds zeer frequent voorkomt in constructies met een infinitiefzin, is het als hoofdwerkwoord in onbruik geraakt.

In het tweede gedeelte van de studie werden de syntactische en semantische ontwikkelingen van *låta* door de eeuwen heen in kaart gebracht. Daaruit is gebleken dat het werkwoord in de vroege taalstadia wel degelijk frequent aanwezig was in de hoedanigheid van lexicaal werkwoord. De studie van de ontwikkeling van de causatieve en permissieve betekenis bij *låta* in constructies met infinitiefzin heeft dan weer geen eenduidig antwoord opgeleverd, hoewel er voldoende tekens zijn om aan te nemen dat de permissieve betekenis later ontstaan is dan de causatieve.

Deze studie heeft mede aan de hand van een toetsing aan de parameters van Heine (1993) aangetoond dat het profiel van het werkwoord *låta* getekend is door grammaticalisatie.

Noten

* Deze studie werd mede mogelijk gemaakt dankzij een beurs van FWO-Vlaanderen en het Zweedse instituut voor een onderzoeksverblijf in Zweden. Mijn dank gaat ook uit naar Evie Coussé voor het nalezen van de tekst en het aanbrengen van waardevolle opmerkingen.

¹ Deze studie heeft enkel betrekking op de eerste belangrijke betekeniscomponent zoals vermeld in SAOB (het Lexicon van de Zweedse Academie). De tweede hoofdbetekenis, ‘het voortbrengen van geluid’ (equivalent van het Nederlandse klinken/luiden), wordt hier buiten beschouwing gelaten.

² Een lijst van alle morfologische vormen van het werkwoord *låta* door de eeuwen heen werd opgesteld a.h.v. SAOB en Fornsvensk Lexikalisk Databas.

³ Een aantal constructies met *låta* als hulpwerkwoord, bv. in combinatie met een reflexief direct object, zijn buiten beschouwing gelaten omdat het niet mogelijk is om aan het werkwoord een causatieve of permissieve betekenis toe te kennen. Dergelijke treffers vertegenwoordigen slechts een handvol gevallen per eeuw.

⁴ Gelet op het lage aantal treffers van *låta* als hulpwerkwoord is het niet helemaal terecht om de cijfers met behulp van percentages weer te geven, maar het is een manier om de cijfers op transparante wijze te visualiseren.

⁵ Het Zweeds uit de periode van rune-inscripties dateert van ± 800-1225 (Jansson & Levander 2003: 245).

⁶ Dit was het publicatiejaar van de Zweedse Bijbelvertaling (Nieuw Testament).

Bibliografie

- Anderson, G.D.S. (2006) *Auxiliary verb constructions*. Oxford, Oxford University Press.
Baron, N.S. (1974) ‘The structure of English causatives’. *Lingua* 33, 299-342.
Bylin, M. (2013) *Aspektuella hjälpverb i svenskan*. (Acta Universitatis Stockholmiensis 58) Stockholm, Stockholms universitet.

14 Gudrun Rawoens

- Delsing, L.-O. (2002) 'Fornsvenska textbanken'. In S. Lagman, S.Ö. Ohlsson en V. Voodla, eds, *Svenska språkets historia i Östersjöområdet*, Tartu, 149-156.
- Dik, S.C. (1980) *Studies in functional grammar*. London, Academic Press.
- Egan, T. (2008) 'Analytic permissives in English, Norwegian and French'. In T. Egan en A. Næss, eds, *Vandringar i ordenes landskap: et festskrift Lars Anders Kulbrandstad på 60-Årsdagen*. Vallset, Oplandske Bokforlag, 170-189.
- Enberg, L.M. (1836) *Svensk språklära utgifven af Svenska Akademien*.
Fornsvenska Textbanken: Toegankelijk via
<<http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder>>
- Heine, B. (1993) *Auxiliaries: Cognitive forces and grammaticalization*. Oxford, Oxford University Press.
- Hopper, P.J. & Traugott, E. C. (2003 [1993]) *Grammaticalization*. Second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jansson, U. & Levander, M. (2003) *Handbok i svenska språket*. Stockholm, Liber.
- Lehmann, C. (1995 [1982]) *Thoughts on Grammaticalization*. München, Lincom Europa.
- Lundin, K. (2003) *Small Clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 60) Lund, Department of Scandinavian languages, Lund University.
- Palmer, F.R. (2001 [1986]) *Mood And Modality*. Second edition, Cambridge, Cambridge University Press.
- Portner, P. (2009) *Modality*. Oxford, Oxford university press.
- Rawoens, G. (2008) *Kausativa verbkonstruktioner i svenskan och nederländskan. En korpusbaserad syntaktisk-semantisk undersökning*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 11) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Rawoens, G. (2013) 'The Swedish verb *låta* 'let' from a synchronic and diachronic perspective'. *Language Sciences* 36, 113-123.
- Rawoens, G. & Thomas, E. (2013) 'Distinguishing causative and permissive readings of the Swedish verb *låta*'. *Functions of Language* 21/1, 64-89.
- SAG I-IV = Teleman, U., Hellberg, S. en Andersson, E. (1999) *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm, Svenska Akademien.
- SAOB = *Ordbok över Svenska Språket utgiven av Svenska Akademien* (1898-) Volume 16 published in 1942. Lund, Gleerups.
- Shibatani, M. (1975) *A Linguistic Study of Causative Constructions*. Unpublished Ph.D. Dissertation. Berkeley, University of California, the Indiana University Linguistics Club, Bloomington.
- Project Runeberg* Toegankelijk via <<http://runeberg.org>>
- Talmy, L. (2001) 'Force Dynamics in Language and Cognition (Chapter 7)'. In *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept structuring systems*, 409-470.
- Verhagen, A. (1994) 'Taalverandering en cultuurverandering: *doen* en *laten* sinds de 18e eeuw.' *Forum der Letteren* 35, 256-271.
- Verhagen, A. & Kemmer, S. (1997) 'Interaction and causation: Causative constructions in modern standard Dutch'. *Journal of Pragmatics* 27, 61-82.
- Wessén, E. (1992 [1965]) *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm, Almqvist & Wiksell.